

Folkestyre, mål og målreising

I tittelen kunde ordet demokrati ha vore bruka i staden for folkestyre. Ordi tyder det same, men sidan nemningi demokrati - som ofte med framandord - stundom vert nytta slarkut og misvisande, valde me ordet folkestyre som er klårare. Ordet demokrati førde i si tid til målmeiningsløysa folkedemokrati.

Norsk målreising hev ideologisk og røynleg alltid, frå første stund, vore språkleg knytt til det store og jamne folkefleirtalet, ålmugen. På Aasens tid var dette i hovudsak bønder av alle slag, og grupper knytte til bøndene, som onnefolk, tenestefolk, fiskarar og handverkarar av ymse sortar. Desse gruppene hadde i målføri munnleg bore med seg norskrøtt mål frå gamalnorsk av, sjølvsagt meir og mindre uppblanda med nedfall frå det danske skriftmålet, herremålet. Når O. J. Fjørtoft drog serskilt fram kvardagsmålet åt bryggjesjauarane - venteleg då i Oslo - til mynster for skriftmålet, var det urimeleg og snaudt gjennomtenkt. Dersom det då var meint bokstaveleg. Bryggjesarbeidarane var helst ei marginal gruppa, liti i tal og utan påviselege sognespor serskilt i målvegen. Men det var nok ikkje bokstaveleg meint. Det var eit agitatorisk utspel, og soleis sett kanskje meir verknadsfullt i ettertid enn i samtid.

Endå um Ivar Aasen og hans verk, til heider for riksstyre og storting, vart påvyrdt og fekk samstelt studnad frå alle flankar, er det ikkje til å koma ifrå at då målet skulde takast i bruk ålement, so var det dei demokratisk kreftene som dreiv det fram. Embetsmannsveldet var den store motkrafti, rett nok med undantak som likevel ikkje rikkar ved det ålmenne draget. Dette er ålkjent. Me skal ikkje gripa tak i dei mange samanfløkte trådane i målspursmålet, til dømes Arne Garborgs tankar um dei two nasjonalitetane bak målstriden (norsk og dansk). Med nasjonalitetstenkjing meir i framgrunnen att, fær me nok høyra meir um two-nasjonsnsgrunnlaget.

Den demokratiske tankegangen for målreisingi hev ikkje minst vore synleg ved innføringi av målet. I skulen var det skuletsry og sidan krinsane som avgjorde målvalet. Foreldri fekk rett til klassekiping med anna upplæringsmål enn skriftmålet i krinsen, i dag med eit minstegrunnlag på 10 elevar. Til demokratiet høyrer mindretalsrettar, og truleg burde elevtalet for klassekiping i dag setjast lågare enn 10. Å setja demokratiske rettar til sides med økonomisk grunngjeving - som hev vorte påfreista - er i vårt yverflodsland grotesk, og her er det samanfallande meininger på målhald og bokmålshald.

Målfolk hadde etter 1917 ein demokratisk rett på litt annan måte. Folkeskulekrinsane fekk til å velja millom two utgåvor av skriftleg nynorsk - i-mål eller a-mål med tilhøyrande grunnbøker. Dei som elles tala høgmælt nok um demokrati, tok burt denne demokratiske retten i 1938. Med bakgrunn i eit språkleg einsrettingsdogme utan historisk haldfeste eller parallel i noko land, tok staten seg næraast diktatorisk makt yver skriftmålet. Kulturelt diktatur er aldri ideelt demokrati, sa Gustav Indrebø på umframt årsmøte i Noregs Mållag i 1938 (her etter *Fram daa, Frendar*, 1957, s. 22.)

Misbruk av ordet demokrati

Serleg etter staten hjå oss (og *berre* hjå oss) tok seg makt til å tukla med skriftmålet - gjennom offentlege fåtalsutval, utplukka etter rett tru (!) - hev demokratinemningi på urett vis vorte nytta um sjølve målsubstansen. Det er ikkje meir eller mindre demokratisk å skriva t.d. **dæ** (som alle nordmenn segjer) enn å skriva **det** (som alle er vande til å skriva). Eller **skyna-skjøna, vilde-ville, hev-har, lei-leid, visor-viser, boki-boka**. Osb. Det skil seg på kvå som reint språkleg er best og mest tenleg, etter soga, system, etymologi, tradisjon, estetikk, dialektar og hopeheng. Å klårgjera slikt krev stor

kunnskap, stor fordomsløysa og stor målsans. Og ein rundeleg porsjon audmykt! Kjem me fram til meir enn eitt alternativ her - og med vår soga og røyndom gjer me det, med visse two som alt finst - er det derimot demokratisk at folk fær att valfridomen millom alternativi. Og i so små einingar som råd er, på krins-, klassa- eller grasrotpen. Lars Eskeland åtvvara fyre krigen mot å læsa for fast typologiske målformer; det er minst like sterkt grunn til åtvaring no. For no er det fåre for at regelrett rangskriving vert fastlæst til læreboknorm.

Lærdomen frå Aasen

Det ber gale i veg, hevdar eg, å knyta ord som *demokratisk* og *aristokratisk* til sjølve målet. Slike eigenskapsord segjer ikkje noko meiningsfylt um målet, ikkje um skrivemåtar, ljudverk eller struktur. Ordmisbruket hev gammal rot. Fjørtoft-krinsen lasta Aasen-målet for at det skulde vera nett *aristokratisk* og jamvel *tyrannisk*. Aasen svara med det kvassaste og mest sarkastiske brevet han nokosinne skreiv - brevet til bladstyret for Andvake 29. april 1871 (sjå Vestmannen nr. 6/1996).

Det er korkje serskilt demokratisk, udemokratisk eller aristokratisk å få læra mynstergild høgnorsk. Ikkje i dag meir enn i 1871. Det burde vera ein sjølvskriven rett for nordmenn. Udemokratisk er det derimot å setja statsforbod mot upplæring i høgnorsk i den offentlege skulen.

Jostein Krokvik

Ordtøkjet

Liten freistnad
gjerer liten framgang.

Etter Ivar Aasen

I dette bladet

Folkestyre, mål og målreising	1
Ordtøkjet	1
Ludv. Jerdal: Utvandra nordmenn var kyrkjebyggjarar	2
“Eg” vert til “Motmæle”	2
Ragnvald Hidle: Blodvegen	2
J. Kr. Høgnorsk og demokrati	3
Vestmannalaget	3
Gåvor	2
Sagt	4
Ludv. Jerdal: Edvard Alme	4
Telefonen	5
Nikolaus Lenau: Dikt umsett av Johannes Gjerdåker	5
Ludv. Jerdal: Herverk mot kyrkjemål	5
T.M. Edvardsen: Moteord	5
Peter Hallaråker: Decorah-Posten og Kristian Prestgard	6
S. Sandvik: Aldring i sumarsol	7
K.E. Steffens: Edvard Hoem	8
Kalmarunionen	9
Arne Horge: Godt tenkt	9
Sagt på vinterseminaret	9
L.B. Marøy: Samnorskstrev	10
J. Krokvik: Dikt av Inge Krokann	11
Sv. Weteland: Oksitansk mål	12
Ragnvald Hidle: Tid for opprør	13
Ludv. Jerdal: Historisk attersyn	13
G. Gilberg: Lehmanns dikting	14
L.B. Marøy: Utblåsing	14
Ludv. Jerdal: Aktivt folkeakademi	15
J. Krokvik: Norsk inn i skulen	16
G. Gilberg: Rhododendrondyrkning	16
Godt sagt um demokrati	16
Sluttordet	16

**NMU-bladet “Eg”
vert til Motmæle**

Leidaren i Norsk Målungdom, Håkon Kölmannskog, fortel at meldingsbladet *Eg*, no skal skifta namn til **Motmæle**.

Bladet fekk namnet *Eg* for kring 12 år sidan. Då var *Eg*-namnet tenkt til språkleg motvekt mot ungdomsmagasinet *Jeg*. Men målungdomen hev ikkje vore retteleg nøgd med bladnamnet, segjer Kölmannskog. Tidlegare hev bladet heitt “Gygi”, “Folkemål” og “Målfront”.

Tanken er å satsa på *Motmæle* no, fortel Kölmannskog. Bladbunad og innhald skal leggjast um og friskast upp, og utgjevingsruta skal fylgjast so punktleg som råd er.

Utvandra nordmenn var kyrkjebyggjarar

På jolemøtet i Vestmannalaget, som vart halde i festsalen til Kreditkassen, var lektor *Asbjørn Odd Ystebø* festtalar. Han fortalte um norske emigrantar til Amerika i fyrra hundradåret. Dei fyrste var kvekarar, men etter kvart kom andre til. Dei tok med seg kristendomen sin, og dei bygde kyrkjar i det nye landet. Ystebø gav råkande døme på at lærestriðen kunde vera kvass, og at motsetnadene var sterke. Ein dansk grundtvigsk prest som kom til innvandrarumråde, hadde ein teologi som ikkje fall i god jord. Millom førarane var ein lekpreikar frå Voss som var sterk i sine meiningar, og ein prest frå Radøy, Ystebø fortalte um den emigrantkyrkja som vart rivi i dette året og er førd heim på båt og no vert sett uppatt på Sletta på Radøy. Til sumars skal dugnadsarbeidet vera ferdig.

Av programmet elles skal nemnast at Gunnar *Gilberg* hadde eit morosamt jolenummer av *Tuftekallen*. Og ved middagsbordet tok Ludv. *Jerdal* fram minne um året 1896. Det var eit merkeleg år, sa han. Då skipa Vestmannalaget den første kappleiken på hardingfela og bærga dermed folkemusikken. Og det året vart two store danske kulturmenn fødde: forfattaren og folketalaren *Jørgen Bukdahl* og høgskulestyrar, forfattar og folketalar *Jens Marinus Jensen*. Bære var jydar, og bære var gode Noregs-vener. *Jerdal* fortalte um møte og venskap med dei two gigantane, og han las Grundtvigs dikt “Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord”, og *Bukdahls* salme um Lyseklosteret.

Prost Alv *Askeland* takka i humoristiske ordelag for maten, og formannen *Leidulf Hundvin* bar fram helsing frå heiderslagsmannen *Ivar Kleiva* som ikkje kunde møta, men som hadde sendt two helsingdikt til laget, som formannen las. Og *Nils Haukås* hadde skrive bordsongar.

Blodvegen

*Ein blodveg i krigen dei bygde,
dei mørke og øydane år,
då dauden for livskrafta skygde
og stengde den vakkande vår.*

*Langt nordpå gjekk trælande fangar
og møddest av kulde og svolt
med kvite og utmødde vangar,
og kinnet så bleikt og så holt.*

*Og stakkar den utmøde sjela
som lyfte si røyst til protest!
Torturen og pinsla og føla
tok vona til innarste rest.*

*Ein fange vart piska til daude
der blodvegen svinga seg fram.
Då måla dei blodkrossen raude
på fjellet til æveleg skam.*

*Ein blodveg i fredstid me byggjer
i overflods velstand og kår.
I heimane dødsmakta skyggjer
med sorg og med svidande sår.*

*Dei stupar på vegn, dei mange
av unge som trælar i dag,
for rusgifta tek dei til fange
og drepp dei med blodige slag.*

*Å, kunne ein blodkross eg teikna
på fjellet, så alle det ser,
og folket for alvor fekk vakna
og opprør mot uretten gjer!*

Ragnvald Hidle

Bladpengar for Vestmannen 1997

Med nr. 2/97 ligg det ved eit postgirokort. Me bed dei som ikkje hev sendt bladpengane for i år, um å nytta dette kortet ved fyrste høvet. Av tekniske grunnar gjeng kortet ut til alle lesarane, men dei som hev sendt bladpengar, må ikkje rekna det for krav.

Bladpengane er som tidlegare kr 150,- for året. For studentar, elevar og gåvetingar kr 100,-. Prøvenummer sender me fritt til dei som bed um det. Sameleis sender me blad til dei som vil leggja ut Vestmannen på samkomor o.l. Takk til alle som hev sendt bladpengar! Og takk for alle gåvor!

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå
Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 31 79 29 / 55 16 37 32

Tilskrift for all post: Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Rekneskapsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde

Prenta hjå:
Nytrykk
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 13 07

VESTMANNALAGET

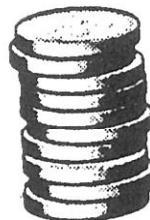
Vestmannalaget

Alle møti er på Bryggens Museum. Fast møtetid kl. 19. Upplesing av Tuftekallen er fast innslag. Nye lagsfolk kann skriva seg inn på møti. Årspengar kr 100,-

Torsdag 16. februar kl 19:
Kulturjournalist Reidar Storås talar um Nordahl Rolfsen og leseboki hans.

Torsdag 13. mars kl. 19: Årsmøte, med vanlege årsmøtesaker. Rektor Henning Henriksen vil kåsera. Emne kjem me attende til.

Torsdag 17. april kl. 19: Dette vert siste møtet i vårhalvåret. Truleg kåserar journalist Per Jon Odéen. Emne seinare.
Vel møt!

Gåvor til Vestmannen

Leidulv Hundvin, Fyllingsdalen, 50.
(Namnlaus) 50. Knut Indrebø, Oslo 200.
Jon Tvinnerheim, Volda, 50. Asgeir Krokvik, Bergen, 150. Synneva Skaar.
Seim, 50. Aslak T. Fjermedal, Vatnstraum, 100.

I alt denne gongen kr 650,-
Hjarteleg takk til gjeverane!

**Be om gratis
katalog**

**NYNORSK
ANTIKVARIAT**

Tilskrift:
Nynorsk Antikvariat A/S
P.b. 9243 Grønland
0134 Oslo
Telefon 22 19 02 11
Telefaks 22 19 61 10

Høgnorsken og demokratiet

På s. 1 i denne Vestmannen er det lagt fram synsmåtar på folkestyre, mål og målreising. Det er nok ikkje siste ordi som kjem på prent um emnet; serleg sidan 1915-1920 hev demokrati-namnet etter vår mening på urett og misvisande måte vorte knytt til sjølv målet. Velflitt, systematisk og "godt" mål, mynstergild høgnorsk, skulde vera aristokratisk, udemokratisk, reaksjonær og me veit ikkje kva. Framandætta eigenskapsord som segjer noko um samfunn og sosiale tilhøve, vert førde yver på målet, der dei ikkje høyrer heime og ingenting meiningsfylt segjer.

Dette ordmisbruket spratt fram alt på Ivar Aasen si tid, og Aasen svara med bitande spott. Sidan hev det vorte nyttा målpolitisk, serleg *negativt* for å koma tradisjonell nynorsk til livs. Men det kann vel ikkje nektast for at einskilde på høgnorsksida hev lukta på agnet og freista med meir og mindre *positiv* ordbruk etter same mynster. Ein bumerang etter vår mening.

Etter yverslag finst det 5000-6000 tungemål på jordkula. Me kann kalla desse måli nasjonalmål, regionalmål eller dilikt. Derimot er det utan mening å sermerkja eit mål - sjølv målet - med slike eigenskapsord som er nemnde ovanfor. Etter latinen var utdøydd på folkemunne, brukta skulelærde latin vedvarande i mange hundradår skriftleg og ved lærdomssæte. Målet latin vart innlysande nok ikkje meir eller mindre aristokratisk av den grunn! Skulde latin brukast, spurdest det um upplæring og upprenning. Det gjeld alle mål. Etter ei utgreiding av Sverre Wetteland her i bladet um folkemål i Sud-Frankrike, hev målet languedoc etymologiske skriveformer medan provençalsk i større mun hev ortofone. Heller ikkje noko av desse måli er mindre eller meir demokratisk!

Å setja upp - romslege - reglar for eit mål, hev aldri vore ei uppgåva for ein og kvar. Og ikkje for for kvar klåfingra filolog eller lingvist! Røynslone med offentlege nemnder og eit språkråd er i so måte avslørande og skrämande. Ein mann som Aasen vert ikkje fødd i eit folk kvart hundradår! I slik samanheng er ordet demokrati på villveg, som på andre felt der det spørst etter serkunnskap og serevnor. Det beste offentlege makter kann gjera, er å jamstella att stortyngdi av dei nynorske målformene som vann fram og som vart kjære for mange so lenge målet fekk veksa etter måten i fridom. So fær bruk, tildragingskraft og framdrift avgjera resten. Denne valfridomen vilde vera måldemokrati i røynd, ikkje berre i ord.

Det norskrøtte skriftmålet hev eit folkeleg grunnlag fordi det yverlevde munnen leg hjå dei store folkegruppene i landet. Målet vann inn i skule og styringsverk på folkestyrtd veg. Og på same vegen vart det vide stader kasta ut att då folk miste trui på den offentlege utgåva av målet, som var tilskitta utflata, utvatna og meir og meir oppblanda med bokmål. Ingen trur på eit mål i forfall og uppløysing! Når målet atter skal vinna fram, lyt det fylgja den same folkestyrde vegen. Dette saman med den jamstalte valfridomen er dei demokratiske ankarfesti.

J. Kr.

Sagt:**Uskynleg**

Obrestad har skrive denne tankevekkjande og grundige boka [um Alexander Kielland] på bokmål. Dette er for gale. For det første skjønar eg ikkje at ein nynorskforfattar frivilleg legg ned språket sitt, slik situasjonen no eingong er. Det er nett slike nynorskfreie emne som Alexander Lange Kielland vi treng bøker på nynorsk om. For det andre kunne eg godt tenkje meg eit stortingsvedtak om at nett biografiar i Noreg burde skrivast på motsett målform av den gjenstanden brukte, for å skape kritisk og ironisk avstand.

Stephen Walton i Dag og Tid

Sjølvgodt

Tor Obrestads argumentasjon [i Dagblade] er arrogant - arrogant fordi han sjølv har lyfta seg opp som forfattar mellom anna takk vera innkjøpsordninga. Difor blir det også noko sjølvgodt og egoistisk over det at Obrestad ikkje ønskjer å sikre yngre forfattarar med potensial dei same vokstervilkåra som han sjølv har hatt.

Audun Skjervøy i Dag og Tid

Normalisering og umsetjing

Som de veit, er det lett å normalisera alle målføre - frå Austfold til Nord-Noreg - til nynorsk. Til bokmål - so "radikalt" det vera vil, um eg må nyttja det vanlege, men skeive namnet på uppblanda bokmål - lyt ein *setja um*.

Ingeborg Hoff i 1950

Uroande

Det er uroande å sjå den rolla som USA spelar på verdsarenaen, fordi dei brukar menneskerettar og liknande "högverdige" omsyn til skalkeskjul for å driva marknadspolitikk.

Lakshan Dias, tamil, til Studvest

Juss og politikk

Sonderingen mellom juridisk faglighet og politikk er i virkeligheten farlig fordi det skjuler at påtalemyndigheten til enhver tid utøver skjønn som er basert på et samfunnssyn. Overvåking og etterforsking for å avsløre samfunnets fiender er slik sett i eminent grad politikk. Det bør erkjennes, ikke lulles inn i mosegrodde forestillinger om at jussen står over demokratiske krav.

Frå leidar i Dagbladet

Edvard Alme til minne

Av Ludv. Jerald

I two nummer av Vestmannen i året som gjekk, vart det teke fram minne um Edv. G. Johannessen og um Edvard Alme som han kalla seg når han umsette stor skaldskap ifrå andre mål til eit fulltonande vestmannamål. Det eine stykket var skrive av Jostein Krokvik, det andre av Gudmund Harildstad. Takk skal dei hava - både.

Men no kjem eg til sjølve *namnebruken*. Både nemner honom Edv. G. Johannessen. Og det kalla han seg aldri sjølv. Han skreiv seg Edv. G. Johannessen, og det kallar Torleiv Hannaas honom i soga um Vestmannalaget. Når eg ser folk skriv seg Johannessen (med berre *ein* s), so tenkjer eg at det namnet må skriva seg ifrå eit kvende som heitte Johanne. Noko anna er det når det vert skrive Johannessen, då er det greidleg nok at upphavsmannen til namnet munde vera ein mann som heitte *Johannes*.

Og no kan eg - til minne um Edv. G.

Johannessen/Edvard Alme - nemna at *G* til millombokstav stod for *Germanus*. Han var døypt Edvard Germanus, og han skreiv alltid Edv. G. - Germanus-namnet fann eg for mange år sidan på gravsteinen yver han og ætti hans, på Møllendal kyrkjegard i Bergen. Eg skulde leggja krans på gravi hans i samband med at Vestmannalaget heldt ein landsappleik saman med Landslaget for Spelemenn. Ein gong seinare skulde me òg ha granska gravi, men då var gravminnet sletta. Diverre.

Til eit vitnemål um at han heitte Edv. G. Johannessen og alltid skreiv det, sluttar eg med ein kopi frå rekneskapsprotokollen for Henrik Krohns og Hustrus Legat i 1908. Der hev stjorni i Vestmannalaget skrive under, og det er vel namn som det blenkjer av: Edv. G. Johannessen, Johannes Lavik, C. B. Bugge, F. C. Prahl og Olav Rusti.

*Bergen 29 Februar 1908
Tjørvu i Vestmannalaget*

*Edv. Johannessen, Johannes Lavik
F. C. Prahl, Olav Rusti*

B. O. Rønning

Johannes Skar-seminar

19.-22. juni 1997

Då Lokalhistorisk forlag vil gi ut trebindsverket "Gamalt or Sætesdal" i oppatt-trykk, skipar vi til Johannes Skar-seminar. Vi startar torsdag kveld i Bygland, held fram fredag i Valle, laurdag i Bykle og sundag på Sylvar-tun og Setesdalsmuséet. Det vert ei lang rad foredrag av dei beste foredragshaldarar og kulturkveldar med framifrå krefter. Hovudsete og innkvartering vert i Valle. Programmet er ikkje heilt klart enno, men de som ynskjer å vere med, skriv eller faksar etter program og opplysningar til:

**Litteraturdagane i Setesdal
boks 4, 4690 Valle. Faks: 379 37 515**

Dei tre sigøynarane

Eit dikt av *Nikolaus Lenau*, frå tysk ved *Johannes Gjerdåker*

Nikolaus Lenau (1801-1850) voks opp i Austerrike og han skreiv alle dikta sine på tysk. Han var først og fremst lyrikar, men var utlærd violinist og sers musikalsk; det merkar me òg i dikta hans.

*Tre sigøynarar såg eg ein dag
liggja i gras på heia,
medan min skyss med vogn og drag
streva seg fram langs leia.*

*Ein av dei, til side for seg,
strauk ein song over fela,
sola som var på vesterveg
skein om han der han spela.*

*Andremann låg med pipa i munn,
såg korleis røyken sveva,
glad, som åtte han alt i grunn,
alt han trøng for å leva.*

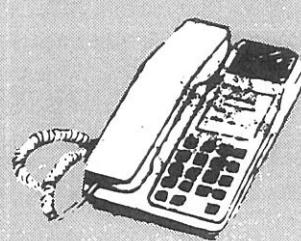
*Og den tredje sov rett og slett,
der hans symbol ved ein straum hekk,
over hans strengjer sprang vinden lett,
over hans hjarta ein draum gjekk.*

*Kleda deira var hol i hol,
fillute, spraglut bøtte.
men dei tok kongeleg med tòl
verda og alt dei møtte.*

*Trefaldig synte dei der mi sjel
midt i tid som må fara,
korleis med røyk, med svevn, med spel
best ein kan tida svara.*

*Etter dei tre eg lenge såg.
endå om no fall skuggar,
der dei mot natt i graset låg,
brune, med svarte luggar.*

* * *

Språkrådet

*Ein lesar åtvarar mot optimisme,
slik nynorskgreini i Norsk
språkråd - serleg Fagnemndi - er
samansett no. Dette hev me skyn
for. For mange hev det vore klårt
sidan siste språkrådsmøte at det er
liten grunn til å venta seg stort frå
Språkrådet. Men når lesaren
undrast på um alt no er tapt, so
fylgjer me ikkje med på ferd. Språkrådet, nynorskgreini, hev
fleire gonger tabba seg so godt ut
for allverdi, at innverknaden frå
dette offentlege rådet alt hev
minka, og me trur han med kvart
kjem til å minka meir. Viktige ting
for målet gjeng fyre seg utanfor
Norsk språkråd. Og saman-
setnaden i rådet nett no hev ikkje
øevelege perspektiv. Samnorsk-
dominansen hev tidi imot seg.*

Herverk mot kyrkjemål og salmebok

Utan at kyrkjelydane vart spurde.

Av Ludv. Jerdal

Den norske kyrkja hadde eit kyrkjemål, i liturgi og salmebok. Det var eit av dei finaste og mest veldyrka mål som finst. Bjørgvinbisen Peter Hognestad hadde forma liturgien, og salmeskaldane Anders Hovden og Bernt Støylen hadde saman med biskop Hognestad gjort ferdig Nynorsk Salmebok som ein stor part av kyrkjelydane hadde røysta inn. Eit påbod frå styremaktene sette sluttstrek for dette. Ny liturgi og ny salmebok vart tvinga inn på dei mange nynorske kyrkjelydane som hadde teke nynorsk kyrkjemål og Nynorsk Salmebok i bruk. Alle skulde bruka det nye. Det var eit herverk mot ei mengd norske kyrkjelydar og mot tradisjonelt nynorsk kyrkjemål.

Dette sa prost Alv Askeland i ein tale på det møtet i Vestmannalaget som hylla Eigil Lehmann framfyre 90-årsdagen hans. Askelands tale var samstundes ei hylling til Lehmann for den truskapen han hev synt for det norske.

Millom dei som elles bar fram takk til 90-åringen var professor dr. Jarle Bondevik som hylla forkynnaren. Eg

budde i Lehmanns kyrkjelyd i mange år, og preikone hans var i serklasse, i innhald og form. Sokneprest Stein Eirik Foss nemnde at presten Ole Sæverud skreiv at når han hadde hørt ei preika av Lehmann, so tenkte han at i dag hev eg hørt den beste preika som denne sundagen er haldi i nokor norsk kyrkja.

Jon Askeland takka frå Norsk Bokreidingslag, og Leidulv Hundvin kom med blomar frå Vestmannalaget til heiderslagsmannen.

Gunnar Gilberg kom i det handskrivne bladet med fine prøvor på det som skalden Lehmann hev skapt, *Ingi Toftatun* helsa på færøymål den nordmannen som også færøyingane kallar ein hovding, og Ludv. Jerdal kom i sin tale inn på kva Lehmann hev gjort i den organiserte målrørsla, og med ordbøker og stor diktning. Nils Haukås hadde skrive ein fin hyllingssong som vart sungen.

Egil Lehmann slutta av sine takkeord med å lesa sitt eige dikt "Hagamannen", um den som vyrdslar og fær det til å veksa i hagen.

Moteord

Ugraset hev røtt seg jamvel i Norsk Tidend. Sjå berre i nr. 5, desember 1996. Ein les bladet med hugnad av di målföringi hev betra seg munaleg under den nye bladstyraren. Men so dukkar det upp, dette vemjelege dansk-tyske ordet, som troll or øskje, på ein stad der ein minst skulde venta det: under yverskrifti "Målgåver": *Me takkar nok ein gong hjarteleg for alle gåver!*

Er det kassastyraren som ordlegg seg soleis, so er han/ho både tankelaus og lite diplomatisk. Ein må rekna med at mange av gjevarane vert såra og støytte og vil beda seg undan diliik takksegjing. Ja, ikkje so få vilde tvillaust verta retteleg harme og murra, kanskje noko slikt som: *kyss meg ein viss plass nok ein gong!* Eit tysk ordtøke lyder: "Eine Hand, die Schenkt, wird nie gekränkt". Ein krenkjer ikkje den handi som gjev. Hadde vedkomande, kanskje utan større "uppopring", i staden ordlagt seg på fullgodt norsk: "Me takkar etter ein gong", so hadde ingen vorte krenkte og gjevargleda hadde ikkje minka. Tenk på det, kassastyrar!

T. M. Edvardsen

Decorah-Posten og Kristian Prestgard

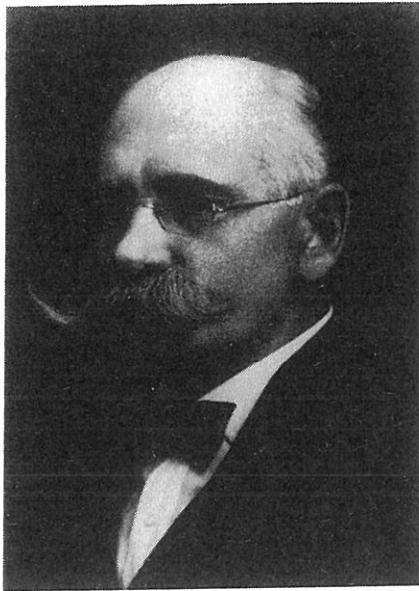
Av Peter Hallaråker

For ei tid sidan var eg på vitjing hjå ein familie av norsk ætt som budde eit stykke sør for Minneapolis. Ingen snakka norsk meir, men kona i huset kunde hugse einskilde ord eller vers frå foreldra sine. Midt på veggen i stova var det eit stort bilet med norsk tekst med vakre illustrasjonar som dei ikkje forstod noko av. Det var Decorah-Posten si utåve av "Fadervår" med illustrasjonar. Teksten var på norsk dansk, som var det språket avisat alltid nytt. Så vidt eg veit, vart aldri eit stykke på nynorsk teke inn i bladet, ikkje eingong i dei om lag femti åra folkehøgskulemannen og norskdomsmannen frå Heidal i Gudbrandsdalen, Kristian Prestgard (1866-1946), var redaktør. Tvertimot. I den nyleg utkomne sjølvbiografien, *Fra Heidal til Decorah. Veien jeg gikk*, argumenterer han - men ikkje særleg reflektert eller overtydande - for bruken av dansk-norsk i Decorah-Posten. At storparten av lesarane kom frå norske bygder og såleis hadde målførebakgrunn, såg han heilt bort frå.

For dei norske immigrantane i USA var truleg Decorah-Posten med om lag 40 000 tingarar kring 1920 det viktigaste bindeleddet seg imellom og mellom gamlelandet og nyelandet heilt frå avisat vart skipa i 1874 i den vesle byen Decorah, Iowa, til ho måtte gå inn i 1972.

I dag bur det om lag like mange norsk-ætta personar i USA som nordmenn i Noreg. Mellom 1825 og 1924 var det om lag 800 000 nordmenn som forlet heimlandet for å byggje opp nye heimar og samfunn i USA. Nykomarane slo seg ned i Midvesten, i Illinois, Wisconsin, Minnesota, Nord-Dakota og Sør-Dakota, der det var endelause sletter med billeg og lett-dyrkande jord, seinare også i andre statar. Storparten av dei kom frå dalane i Aust-Noreg og frå kyststroka i Nord-Noreg, Vest-Noreg og Sør-Noreg. Dei fleste var småbrukarar og fiskarar og kom frå område med stor skort på jord kombinert med aukande fødselstal og eit aukande tal på småborn som voks opp på grunn av god medisin.

Den norske kulturen dei hadde med seg frå Noreg, kom til å få mykje å seie for den måten dei bygde opp institusjonane sine. Denne kulturen var klart todelt. Han var samansett av ein munnleg norsk og desentralisert kultur med grunnlag i det norske bygdesamfunnet, og ein skriftkultur med eit dansk og sentralistisk tyngdepunkt knytt til den intellektuelle og økonomiske eliten i byane, særleg i hovudstaden. I tillegg til denne konflikten kom det

framande språket og identifiseringa med den nye nasjonen som hadde gjeve dei eit nytt livsgrunnlag.

Dei første generasjonane fann sameinande symbol i sin rurale og munnlege kultur som dei norske målføra sine, norske stadnamn og norsk tradisjon generelt. Men det var den norsk-danske skriftkulturen som med eit par unntak kom til å dominere dei kulturelle institusjonane som dei bygde opp: kyrkja, skulen, diktninga og pressa. I den første tida var norsk-dansk einerådande. Seinare vart både norsk-dansk og engelsk nytt, og frå den tida Decorah-Posten måtte gå inn (1972), var engelsk så å seie einerådande.

Av økonomiske og språkpolitiske grunnar vart nynorsk ignorert i den norsk-amerikanske pressa. Til saman har det vore gjeve ut 575 norsk-amerikanske aviser sidan bladet *Nordlyset* vart skipa i Wisconsin i 1846. Av desse er berre tre skrivne på nynorsk, nemleg *Norrøna* (1900-1901 og 1914-1915) av Peer Storeygard også frå Heidal i Gudbrandsdalen, *Dølen* (1903-1904) av Jon Norstog frå Telemark og *Ny Verd* (1973-1979) av Norman Black frå USA. Og, som vi ser, alle fekk ei svært kort levetid.

I desse dagar er det utanom sjølvbiografien til Prestgard også kome ut eit storverk om den norsk-amerikanske litteraturen, *The Western Home*, av Orm Øverland, som tidlegare også har redigert ei stor samling av "amerikabrev". Sjølvbiografien er utkomen på Snøhetta forlag og redigert av Gudmund Harildstad. Boka er utgjeven i skriftserien til NAHA-Norege og Norsk Utvandrermuseum. Det har vorte ei tiltalande og innhaldsrik bok,

som både forlaget og ikkje minst redaktøren må ha ros for. Siste tida Prestgard levde, fortalte han livssoga si til dottera Gunvor, og manuskriptet har vore arkivert i NAHA ved St. Olaf College i Northfield. Det er innhaldet i dette manuskriptet Harildstad har gjort så lesarvennleg både når det gjeld inndeling av innhaldet, typografi og illustrasjonar. Personregisteret på heile sju sider bak i boka og tidstavla over Prestgards liv er gode hjelpemiddel for interesserte lesarar.

Etter min smak er m.a. omslaget ikkje helt vellykka. Framsida verkar noko uroleg med det store fotografiet av Prestgard i høve til tittelen. Fargevalet (grått, kvitt, svart og raudt) synest å vere godt, men dei kvite bokstavane i hovudtittelen er for store i høve til resten. Eg synest vel heller ikkje at valet av illustrasjon på baksida er heldig. Teksten på avisutsnittet er vanskeleg å lese, det same gjeld den grå teksten om Prestgards liv. Illustrasjonane i boka og bilettekstane derimot er gode. Det vesentlege må likevel vere innhaldet som blir presentert, og det utgjer eit interessant tilskot til både norsk og norsk-amerikansk kulturhistorie. Boka gjev nemleg ikkje berre eit innsyn i Prestgards liv og arbeid. Ho har det til felles med somme andre sjølvbiografiar at ho faktisk fortel meir om andre enn om forfattaren sjølv, jamvel om stoffet har eit altfor episodisk preg. Ein treng såleis korkje vere frå Gudbrandsdalen eller frå Decorah eller ha spesialinteresse for emnet for å finne denne boka leseverdig. For folk med tilknyting til Heidal vil truleg kapitlet om norsk bygdekultur i Heidal for over hundre år sidan vere særleg spanande lesnad. For lesarar med interesse for og kunnskap om folke-høgskulen, vil truleg andre kapitlet, som etter mitt skjøn er det aller beste, vere det mest gjevande, særleg dei personlege skildringane hans av kjende folke-høgskulelærarar som Herman Anker, Ole Arvesen, Christopher Bruun og Viggo Ullmann. For min eigen del er dei to sista kapitla, som begge handlar om avisarbeidet hans i USA, spesielt redaktørarbeidet i Decorah-Posten frå 1898 til 1946, mest interessant å lese, jamvel om eg nok må vedgå at eg hadde venta noko meir om val av innhald i avis i alle desse åra.

Kristian Prestgard:

Fra Heidal til Decorah

Veien jeg gikk.

Redigert av Gudmund Harildstad

Snøhetta forlag a.s. 1996

NAHA-Norge, vol. VI

Aldring i sumarsol

*Jon Fjone:
Tiriltunge og tistlar
Seljord Kunstforening 1996
Kr 130,- portofritt frå
Jon Fjone, 3854 Nissedal.*

Dette er fjorde diktibok av Jon Fjone, som no er 85 år. Visst kan ein merka aldring, men det er sumarsol yver diki hans:

*Sommaren er i
dei milde vindane
og i det grøne graset
i flugesurren
og i glade rop frå
to berrføtte fnisejenter
attmed høyhesjane*

*Men kva skil det han
som sit i solveggen
med eit falma plagg
over akslene
og er for gamal
til å høyre grashoppene
skarre i prestekragengene*

Jau, visst høyrer han grashoppene - når han først nemner dei.

Det er elles like gjerne våren som set liv i gamlingen. Då vaknar draumen og minni. Diki um naive minne er gjerne dei beste, - um guten som gjekk heim og sette ein syltetyflekk på skjorta si, fordi ho hadde ein slik på blusen, - eller ho som hadde raudे gardiner på soveromsglaset i faderhuset. So gjekk han stad og kjøpte raudе gardiner til hybelen sin, som vende rett imot.

*Me gjekk gjennom
villblomeengi
ein seinkveld i juni -
småfuglar song*

*Då plukka eg
tiriltunge
linea
og feste dei varleg
på blusen din*

*Mitt dirrande hjarte
og ditt - dei slo
og famlande fann eg
din munn
i ei villblomeeng
i ein junikveld.*

Men kan ein ikkje lenger høyra fuglesongen i vårkeldane, so høyrer ein gjerne kråka.

Hennes umusikalske

*kra kra
lyder for alle åttiåringar
som eit crescendo*

Gamlingen kjenner òg angst:

*Ein vågar knapt puste
. . for no kjem visst
dette ofselege som er
spådd så lenge*

Det stuttaste diktet heiter *Glede*:

*Skiraste glede
sprang ofte ut
av djup sorg
- men tung å bere*

Jon Fjone brukar i-form i diki sine. Ein einaste stad fann eg ei a-form, innsett med vilje. Skiljeteikn finst visst ikkje på skrivemaskinen hans. Og enderim brukar han sjeldan og aldri. Men det vanter ikkje at han *kan* rima. Han har t.d. laga to nye vers til leikarvisa "Bind deg ein blomekrans". Og dei står ikkje til atters for første verset. Skjemtedikt og heller uvyrdne utsegner smyg seg inn i boki. Det var ikkje Fjone utan. Mot slutten av boki, med 90 stutte dikt, kjem tanken på siste ferd oftare fram:

*Herre
ring med dine klokcur
når eg i seinste kveld
ror ut frå gråbergi her*

*Tenn
dine fyrljos då
så lisle båten
trygt kan finne hamn
ved grøne strender*

Men enno er han ein jordson som bed: "... gjev meg endå nokre stunder til song". Nestsistete diktet er "Helsing frå ei tuve":

*Eg bed dikkon kjære
om å kle mi tuve
med villblomar
frå sommarengine
Linea og liljekonval
kvitveis og sjukmorsblom
dei som alltid blømde
langs vegine her*

Jon Fjone hev mange vener. Han er idealist, og han veit kven han vil hjelpa. Prenting og sendekostnad betalar han sjølv. Og all innkoma av boksalet går til Raude-Krossen. På boki han gav ut i fjor, kom det inn 50 000 krunor. Det bør ikkje verta mindre i år.

Sigurd Sandvik

Gåvetinging Vestmannen

Mottakaren fær gåva 10 gonger årleg. Vanleg årsspris er kr 150,-; studentpris og gåvetinging kr 100,-. Bladet er åleine i sitt slag, og mange tingarar les kvart nummer frå ende til annan. Vestmannen held på høgnorsk og gjer sermerkt norsk mål til ei hovudsak.

Til **Vestmannen**
6143 Fiskåbygd

Gåvetinging til:

Namn og tilskrift på motakar:

.....

Namn og tilskrift på gjevar:

.....

Edvard Hoem og nynorsken

Av K. E. Steffens

*Edvard Hoem:
Mitt tapre språk
Det Norske Samlaget 1996*

Diktaren Edvard Hoem vurderer i denne vesle boka stoda åt nynorsken etter om lag 150 år med målstrev, og han gjer det på historisk bakgrunn der ei framstelling av dei viktigaste nynorske forfattarane og målformene dei brukte får stor plass. Ein fær soleis ei lita boksøge òg, og på dette omkvævet er Hoem på tryggare grunn enn når han skriv om nyare norsk målsøge. Dette emnet meistrar han ikkje, men han er i godt lag, for det er snaudt meir enn 10-15 personar i Noreg som kan skriva med både kunnskap og nyansert innsikt om norsk målpolitikk og normeringssøge. No er der ikkje grove faktiske feil i Hoems framstelling, det måtte då vera at han på s. 79 skriv at 1917-rettskrivinga ikkje "(skipla) grunnstrukturane i språka". Å føra hokyn inn i riksmålet (rett nok få obligatoriske former) må ein nok kalla "skipling", og Hoem burde i denne samanhengen ha gjort det klårt at dei valfrie, eller som me ville sagt, radikale formene vart so lite nyitta i både mål at 1938-reforma berre av den grunn kan kallast eit overgrep. Det vert sjeldan nemnt at ein etter 1917-rettskrivinga kunne skriva so å segja like "radikalt" som etter reforma i 1938, men sers få gjorde det. Skilnaden, og han var sers viktig, var at det som var friviljug frå 1917 vart tvang i 1938. Det er denne tvangen som forklarar riksmålsrørsla og framgangen hennar fram til siger i 1981. Hoem nemner heller ikkje at eit fleirtal av prominente riksmålsfolk i *prinsippet* hev studt utviklinga fram mot eit samnorsk språk. Det var framgangsmåten, tempoet og maksimen "på norsk folkemåls grunn" som fekk t. d. Øverland og Hoel opp på barrikadane. Det tragiske misgrep i 1938 hadde nasjonalismen som fyresetnad. Ein normal nasjonalstat, eit verkeleg "folk", kunne ikkje ha 2 jamstelte og nærskyldne skriftmål! Den nasjonale einskapstanken var so sterkt at endå til leidande nynorskfolk som Arne Bergsgård, rett nok med tungt hjarta, godtok å ofra former som ikkje kunne fungera nasjonalt samlande. (Sjå t. d. Asbjørn Øverås: *Frå virke til vitskap*, s. 149).

Rett nok var det sosiale, pedagogiske og "teknokratiske" argument som Arbeidarpartiet studde målpolitikken på etter krigen, men under denne yta av rasjonalitet låg det ofte nasjonale kjensler

og tildriv som arbeidarrørsla hadde overteke frå Venstre. Me hadde faktisk ei tolleg normal og stabil språkstode i tida 1917-1938: tradisjonen rådde i læreboknormalane og i det aller meste av det som kom på prent på bokmål og nynorsk, men samstundes var der stor valfridom for dei som ynskte å gå sine eigne vegar og driva med språklege eksperiment. Denne på mange måtar ideelle situasjonen vart ikkje tolkt av dei som brann for språkleg og nasjonal einskap, og det var tvillaust denne nasjonalismen som låg attom og førde til rettskrivingsnemnda i 1934. Arbeidarpartiet hadde byrja å smaka på den "borgarlege" nasjonalismen, og dei som ikkje i teorien ville kjennast ved noko slikt, kunne skuva fram og legitimera dette samlingsstretet med sosiale og pedagogiske argument, noko Halvdan Koht var sers flink til.

Hoem hev ikkje sett djupt nok i denne materien og tek for god fisk det vikarierande motivet som sume førde fram for å grunngjeva 1934-nemnda, nemleg at "prinsippet om dei valfrie formene som vart knesette i 1917-normalen, vart snart eit problem rundt om på skulane . . ." (s. 79f). Mindre valfridom vart det sanneleg ikkje i 1938, og sjølv "prinsippet" vart innført alt i 1893.

Men no er det på tide å segja at det er mykje som er sympatisk ved Hoems bok. Her er ingen hædande omtale av Bjørnson og hans språksyn (eg kan snaudt tenkja meg noko klårare døme på umogen gymnasialmentalitet enn nedlatande omtale av Bjørnson), og ingen sure og paranoide åtak på riksmålsrørsla som ofte fær skulda for at nynorsken miste fotfestet i etterkrigstida. Hoems kjærleik til sitt "tapre

språk" må røra alle som hyser slike eller liknande kjensler, og at han forkastar språkpolitikken etter 1938 som skadeleg for nynorsken (s. 84) er godt å lesa.

Problemet med Hoems bok og det målsynet han målber heng saman med eit grunnleggjande dilemma i målreisinga: korleis kan ein gå inn for og forsvara nynorsk som eit sermerkt alternativ til bokmål og samstundes byggja "demokratisk" på dialektar eller "folkemål" som vert meir og meir bokmåliserte. Aasen nyttar nok sosiale og pedagogiske argeument, men grunnlaget for prosjektet hans var var nasjonalt og nokor målreising ville me aldri fått i Noreg dersom me hadde hatt eit norskrøtt skriftmål, same kor "undertrykkjande" eit slikt standardspråk hadde fungert andsynes mykje av "folkemålet". Hoem er eit stykke på veg klår over at Aasen ikkje utan vidare kan klassifiserast som språkleg demokrat og sosial frigjerar, og lastar honom (s. 26) for "språklege val som ikkje kan rettgerdiggjera ut frå det sosiale programmet han la til grunn for målrørsla da han var ung [...]".

Men Aasens prosjekt var aldri sosialt i sjølv utgangspunktet.

Han ville konstituera eit sermerkt nasjonalpråk med "vyrdeleg venleik" (Indrebø), og det eg hev kalla ein "estetisk logikk" er overordna alle omsyn til "språkleg demokrati", eit program som fyrst byrja med Fjørtoft og som Aasen beiskt forkasta. (Sjå artikkeln min "Ivar Aasens estetiske logikk" i Vestmannen nr. 6/96). Det er dette eksklusive, ja beint fram "aristokratiske" ved Aasens landsmål som under namnet "høgnorsk" framleis hev sine talsmenn i Ivar Aasen-sambandet, eit lag Hoem ikkje nemner, men på s. 61 talar han om "den skaden denne kompromisslause fundamentalisten har gjort for målsaka", og den lina dette laget gjeng inn for kallar han ei "ulukke for målreisinga".

Hoem "vil skriva ein nynorsk som er moderne og landsgyldig, eit språk som flest mogleg kan kjenna seg igjen i" (s. 6). Han vil minska valfridomen når det gjeld rettskrivinga, men ynskjer full opning for alt ordtilflang som "fell naturleg inn i dei nynorske bøyingsystema" (s. 91), eller med andre ord det komplekset ein kallar "anbehetelse". Slik han ser det, er dette sjølv vilkåret for at "nynorsken (skal) overleva som sidestilt nasjonalpråk", og "Det må bli slutt på at nynorsk er eit

Til s. 9

Frå s. 8.

forbodsspråk, der ord som finst i norsk daglegtale og følgjer norsk rettskriving og bøyingsmønster, ikkje alltid er tillatne i skrift" (s. 9).

Men fell ikkje med dette ein berebjelke i det nynorske huset, og rasar ikkje heile konstruksjonen etter kvart saman når det som skal halda språket i hop meir og meir vert redusert til eit skal av endingar? Hoems line opnar for ei massiv innstrøyming av leksikalske element frå bokmålet, og eg trur at korrosjon av sjølve skalet vil vera det neste steget i opplösinga av den nynorske serhatten. *Saka er at 2 nærskyld og likestelte skriftmål berre er meiningsfull dersom dei er mest mogleg ulike.* Dersom dei ikkje er 2 ulike språklege "verder" som biletleg tala hev ulik smak, lukt, dåm, ja då vil den veikare parten verta "kolonisert" av den sterke, og nynorsk vert med andre ord om lag det same som radikalt bokmål og paradokdsalt nok nettopp ein slik samnorsk som Hoem elles forkastar. Det kan ikkje vera tvil om at samnorskfolk set si von til den radikale nynorsken no då bokmålet hev vorte konsolidert i si moderate form. Eg trur ikkje ein slik bokmålisert, radikal og "urban" nynorsk kan tevla med bokmålet og hev vanskeleg for å tru at kvinner og menn vil bruka årsverk i striden for eit språk som hev mist sjølve mermen eller substansen.

Kalmarunionen

Stormannsspel for 600 år sidan

Den 17. juni 1397 var stormenn frå Danmark, Sverige og Noreg samla i byen Kalmar. Der vart fyrstesonen Erik av Pommern krynt til konge yver alle dei tri riki. Erik av Pommern var då berre 15 år; syster til bestemor hans var dronning Margrete, dotter av den danske kong Valdemar Atterdag. Margrete var den røynde herskaren i dei tri riki fyre kryningi, og det same vart ho verande etterpå.

Inngifte millom kongsættene hadde gjort Noregs sjølvstende sers utrygt i alle høve sidan 1380. Men med Kalmarunionen gjekk folket for ålvor inn i det som hev vorte kalla 400-årsnatti.

Stormenn i Danmark og Sverige avtala i Kalmar at dei tri landi skulde ha *ein* konge til æveleg tid. Ingen nordmann skreiv under avtala, som heller ikkje vart godkjend på lovleg måte i landi. Det rettslege grunnlaget for Kalmarunionen er soleis tvilsamt. Svenskane tok seg eigen konge og braut ut or unionen i 1523. Nordmennene vart verande under Danmark til 1814.

Ragnar Olsson (forteljing)

Cecilia Torudd (bilæte)

HALEBOKA

Bilætbok for born, 25 s.

Frå svensk ved Rønnaug Kleiva

Det Norske Samlaget 1995

Godt tenkt

Eg trur at eg kan minnast fyrste gongen eg brukte mi eigi hand soleis at eg med sprikjande fingrar la henne på eit papir og teikna ikring. Då eg tok handi burt, stod eit bilætbok nett av henne fast på papiret. Det var ei stor uppleveling, minnest eg. Eg lånte handi til mor, og sjå, eg fekk festa handi hennar til papiret med. Uppdaggingi kunde nyttast ut i mange leider. Det var morosamt og spanande.

Kjennskap til at grisens slær krull på rova når han er i godlune, at hunden lograr når han er venleg, at katten sveipar rova kring seg når han kviler osb. fekk eg i same bolken av barndomen min. Det gav meg same tindrande gleda yver å kunne røyne ut verdi ikring meg med eigne evnor og kunnskapar som då eg tok blyanten og teikna. Å laga ei bilætbok for born um mange slags dyrerovor er difor noko av det vitugaste vaksne menneske kan tenke seg til.

Nett som boki mi i naturkunne gjorde det då eg kom på skulen, tek Olsson og Torudd til med katten, og so katterova då sjølvsagt. Og "Haleboka" legg på seg til ho er noko av ei naturkunnebok ho med, men utan å misse taket på dei minste borni, tykkjer eg. Her er også dyr frå andre verdsdelar og forhistoriske dyr. Attast i boki er det eit par sider med nærmare umtale av dyri. Teksti er stutt, endefram og stundom morosam, og dei litetevetta lurvute teikningane høver godt i hop med forteljingi. Det lurvute og uferdige er ikkje påteke for sin eigen del.

Kvífor er det ikkje sidetal i ei bok som i høve flygeødla i tillegg nyttar utsegni "for eit par hundre millionar år sidan"? - På side x i boki syner teikningi ein symjande havslange ved sida av den nordiske fiskaren Nilsen i båten sin, men dei fleste havslangane hører heime i Stillehavet, les eg i tillegget. Det er bladet på åra til Nilsen som skal samanliknast med den flate sporden på slangen, det skynar eg, men i bilætet vert slangen rykt mot nord, og dimed gjer ikkje bilætet rette tenesta. - Eg saknar lambet som syg og dillar med rova. - Dette er små lyte ved boki.

Umsetjingi frå svensk til nynorsk er det

verre med. Eg hev ei kjensle av at Rønnaug Kleiva ikkje hev teke oppgåva heilt ålvorleg. Ho nyttar stundom unorske ord, t.d. "klebrig" um tunga til maurslukaren i staden for dei norske ordi "kleimen" eller "seig". Eller påstandane kan vera halvsanningar, t.d. at stålormen også vert kalla snok på norsk. Det er ikkje rett, me hev two andre dyr som er snokar, men eg hev sant nok sett at stålormen kan verta kalla for ei snokødle utan lemer.

At alle desse dyri hev "hale", hev eg for min part vrangt for å vera med på. I min barndoms dal var det berre turistar som sa "hale", me andre sa for det meste "rove". Jakob Sande syng um hesten: "Han stod der from i skuggen utfor stova / og veifta fly og fluger vekk med rova". Og eg høyrd med Ivar Aasen. Han tok det noko ansleis enn Sande. Aasen skriv: "Hale ... Sædvanlig kun om Hestens Hale; ellers Rova, Rumpa, Spæl, Stert, Vele og Spord". - Rønnaug Kleiva burde ha gjeve umsetjingi si ei form som speglar av rikdomen i det norske målet i staden for å arme det ut.

Arne Horge

Sagt

på vinterseminaret til Noregs Mållag i Bergen i janur 1996:

Willy Dahl: Me må kunna dryfta 1938-rettskrivingi lidenskapslaust

Lars Bjarne Marøy: Når ein er høgnorsktihengjar, kann ein lett verta skulda for å vera både paranoid og kverulant. Og dei ventnadene skal eg innfri fullt ut. Sjå berre på Alf Hellevik, han forma ut mandatet til Norsk språknemnd som han sjølv vart formann i i fire bokar. I tillegg hev han skrive bok um Norsk språknemnd, og gjeve utformingi av nynorsk gjennom ordlistone sine.

Oddmund Hoel frå Samlaget: Då eg høyrd innleget til Marøy, tenkte eg på å trekka meg. Som representant for den organisasjonen som hev yverlevt på Helleviks ordlistor, hev eg ikkje stort å segja etter det Marøy hev sagt.

Willy Dahl: Eg kann trøysta Marøy med å segja at paranoide kann verta forfylgde dei òg.

Samnorskstrev - ord og røynd

Av Lars Bjarne Marøy, formann i Vestlandske Mållag

Her skal me konsentrera oss um korleis samnorskfolk hev sett på målstriden. Vanleg i målsogeframstellingar er å skildra riksmålsreksjonen, serleg på 1950-talet, utan å dryfta kva som førde til at det konservative bokmålet vann fram og er dominerande i dag. Ein kjem gjerne med forklaringar av ymse slag, men problematiseringane stend ikkje i samsvar med den sterke reaksjonen frå den norskdanske sida. Ein kjem ikkje med nokon plausibel grunn for at bokmålet stod imot eit sterkt statleg press. Ein skuldar på at riksmålsida hadde pengemakt og høve til å få gjeve ut skrifter på si målform, men det hadde riksmålsida lenge fyrr det vart snakk um samnorsk, og trass i dette greidde nynorsken å veksa og ekspandera.

I nynorskklægeret var det vanleg å skulda høgnorskfolk for bokstavpirk. Dei for å som riksmålsfolki, vart det sagt. Dei var bakstrevrar. Alf Hellevik hev gjort greida for kor han såg på målstoda etter krigen: "Frigjeringsoptimismen og den sterke fellesskapskjensla som krigen og okkupasjonen hadde skapt nordmenn innehadde, prega også synet på våre språklege tvistespråkmål. I alle fall var det tilfellet hos oss yngre filologar. Vi vona og trudde at eit tillitsfullt samarbeid skulle jamne eller løyse dei språklege overgangsvanskane og på litt lengre sikt fore oss fram til eit samlande norsk mål. Vi hadde ei sterk tru på at samarbeid og felles måldyrking skulle avløyse eldre tiders kraftyddande og ufruktbare målstrid - ja faktisk var målstriden slutt."¹

Me skal her merka oss at Hellevik er interessert i å legitimera arbeidet sitt i språknemndi. Han sat i fyrebuingsnemndi som forma ut mandat og utnemningsmåte for nemndi; han var formann i språknemndi i fire periodar², og dessutan skreiv han soga for språknemndi i ei tid då riksmålsreksjonen hadde vunne sigrar på alle frontar og hausta vinstar gjennom Vogt-nemndi. Det er naturleg at han freistar å leggja serleg vekt på det som han trudde var ålgjengne synspunkt då han starta arbeidet i språknemndi etter det mandatet han sjølv hadde sett upp. Di meir kritisk ein byrjar å sjå på Helleviks rolla, di meir må det undra at han ikkje ser seg grunn til å koma med mottankar mot den rådande samnorskideologien som han refererar til.

På målsida vart det gong på gong ordskifte um rettskrivingsspråkmål, og tilrådingi frå fyrebuingsnemndi til Norsk språknemnd var sterkt umdryft. I

fyrebuingsnemndi hadde Hellevik med seg forfattaren Tarjei Vesaas som på denne tidi var vel femti år. Vesaas var ikkje filolog. Han hadde folkeskule og eit år på folkehøgskule. Eirik Vandvik (1904-53) var filolog med latin til hovudemne, men han var ikkje å rekna for serskilt ung. Ingeborg Hoff (f. 1911) derimot var ung og aktiv motstandar av dei samnorskankane som Hellevik målbær. Hellevik fekk soleis ikkje studnad frå nordisk filologhald millom målsmennene for nynorsk. Utnevningi av Hellevik til målmann for Samlaget til språknemndi, skapa eit mosetenadsfullt ordskifte på two årsmøte i Samlaget i 1952 og i 1953. I Noregs Mållag stod rettskrivingsspråkmål heilt sentralt på mest alle landsmøti frå 1950 til 1957.

Hellevik skildrar tidi i Studentmållaget i Oslo på 1930-talet i eit intervju i bladet Språknytt i 1979: "Studentmållaget var i desse åra ein møtestad for politisk og språkleg radikal og reformvillig ungdom både frå nynorskida og bokmålsida". Hellevik sat i ei nemnd som var samd i grunnanken i rettskrivingsframlegget til rettskrivingsnemndi av 1934.

Hellesvik slår fast: "Her må ein nok dessverre slå fast at utviklinga ikkje har gått slik som vi vona og trudde. Samarbeidsviljen og fellesskapskjensla som vart styrkt i krigs- og okkupasjonstida varte ikkje så langt inn i etterkrigstida - heller ikkje når det galdt våre uløyste målspørsmål. Eg kjenner elles ikke grunn til å distansera meg frå ungdomstidas språksyn og arbeidsmål..."

Hellevik konstaterar altso i 1979 etter 20 års fartstid i språknemndi og 8 års fartstid i Norsk språkråd at samnorskideologien som han vedkjende og framleis vedkjenner seg til og som dana grunnlaget for all norsk språkplanleggjing fram til Vogt-nemndi, ikkje hadde god nok grorbotn. Likevel heldt Hellevik fram med å fylgia samnorskideologien m.a. gjennom formannsposten i Norsk språknemnd.

Men korleis såg andre Oslo-folk på samnorskideologien?

Edvard Os var i etterkrigstidi målkonsulent i statsadministrasjonen. Han sette um skjema og skulde syta for at jamstellingi millom måli vart fylgd opp i praksis. I samband med dette laut han også koma inn på rettskrivingsspråkmål. Her gjeld det likevel berre prinsipielle rettskrivingsspråkmål. Han hadde lov um målbruk i offentleg tenesta som utgangspunkt, men det viktige

samnorskvedtaket som Stortinget gjorde i 1934 var framleis gjeldande. Vedtaket innebar tilnærming millom målformene. Vedtaket var dessutan styrkt gjennom rettskrivingi av 1938 som opna upp for ei større tilnærming millom målformene enn det som var mogleg i 1934, då det var rettskrivingi av 1917 som var utgangsstad for rettskrivingsval.

I 1947 skulde målkonsulenten Edvard Os leggja fram ei nærmare rettleiding til lov og fylsegner um målbruk i statstenesta. Fyrst han la fram utkastet for kyrkjedepartementet, samrådde han seg med Olav Midttun, Knut Liestøl, Einar Breidsvoll og brørne Johs. og Nils Lid, og visst nok eit par karar til, skriv han. "Serleg hår fint granska og drøft vart 'ålmenn rettleiting' i rettskriving og målbruk. Det fall oss tungt for brystet å gje desse konsesjonane til bokmålet, for vi hadde då alle i si tid med eld og glød hevda prinsippet um nynorsk til einaste riksmål i Noreg. Men konsekvent lojalitet mot stortingsvedtaket i 1934, og full rettferd til både sidene, kravde denne ordlyden i ei ålmenn rettleiting om målbruk i statstenesta. Lengre går ikkje desse forskriftene. Det var ei god trygd for statsråden at eg kunne leggja utkastet fram med upplysing om at nett desse karane hadde drøft og godkjent det for sin part."³

I rettleidingi heiter det: "Når det er høve til å velja mellom liketydige og likeverdige ord eller vendingar, bør ein i bokmålet mest mogleg velja ord og vendingar som fell i hop med eller ligg nynorsken nærest, i nynorsk det som fell i hop med eller ligg bokmålet nærest."⁴

Her ser ein klår uvilje mot samrøringi. Ho er i strid med tanken um nynorsk til einaste riksmål. Denne tanken let ikkje til å eksistira i Helleviks språklege normsett eller i orienteringskrinsen hans. I motsetnad til Os med felagar hev Hellevik eit einsidig positivt syn på samnorskideologien.

Lars S. Vikør peikar på at innanfor Noregs Mållag var det mange syn på rettskrivingsspråkmål på den smånorske sida. I mållaget kunde ein finna "[...] store miningsskilnader, frå radikale samnorskfolk til konservative målfolk som ville ha slutt på rettskrivingsstriden for å få samla målrørsla, og som derfor godtok 1938-rettskrivinga som eit faktum."⁵ Hellevik må her segjast å vera målmann for dei mest samnorskhegna i mållaget. Han ikkje

Til s. 11

Frå s. 10

berre aksepterte rettskrivingi av 1938. Han vilde fremja endå sterke tilnærming.

I intervjuet i bladet Språknytt i 1979 greider Hellevik ut um hovudskiljet i norsk språkstrid slik han ser det: "Hovudskiljet i språkstriden går no som i trettiåra mellom på den eine sida nynorskbrukarar og på den andre sida dei som held fast på bokmålet. Og på tvers av denne skiljelina går skiljet mellom dei i begge språkleirane som er villige/uwillige til å gi avkall på nokre innarbeidde språkvanar for å oppnå ei gradvis tilnærming mellom måla."

Utifrå Helleviks framstelling kann me dela målfolki i two: dei som er viljuge til å gjera målet sitt likare bokmålet, og dei som held seg til tradisjonelle former. I tillegg til desse two gruppene kjem høgnorsktihengjarane som ikkje vil bøygja seg for nye rettskrivingar. Strategien til samnorsktilhengjarane vert twoleda. Fyrst fær dei godkjent sideformer som er bokmålsnære. Deretter syter dei for at desse formene vert hovudformer. Då kann dei segja at dette er gjeldande rettskriving, og dei kann kriminalisera dei som held fast på ei tidlegare rettskriving. Dei er gamaldagse. På 1930-talet fanst det fleire samnorskvenlege forfattarar som nyttar former som seinare skulde koma inn i rettskrivingi av 1938. Men på 1950-talet var det munaleg mindre å spora av den slags. Likevel kom det ei drastisk endring ved rettskrivingi av 1959. *-lig* vart lovleg sideform til *-leg*, utan at det kann segjast at *-lig* var i sterk frammarsj. *E-infinitiven* kom inn som jamstelt form, trass i at *a-infinitiven* hadde stade sterkt fram til 1959.

Etter dei hovudskilji som Hellevik set upp millom ulike målaktørar, må ein segja at 1959-reformi var langt frå ei gradvis tilnærming millom måli. Ein må kunna segja at samnorsktdreiingi på nynorsk-sida vart mykje for sterk. Alf Hellevik som var andsvarleg talsmann for den nynorske sida, før snøggare fram enn det ein hadde grunnlag for millom målfolk flest, jamvel millom dei som godtok rettskrivingi av 1938. Den svært samnorskvenlege lina til Hellevik kunde utan tvil ha vorte justert i den lange tidi han var ei verksam kraft i Norsk språknemnd.

Tilvisingar:

1. Hellevik, Alf og Lundbye, Einar (red.), 1964: Skriftspråk i utvikling. Tiårsskrift for Norsk språknemnd 1952-1964.
2. Same stad, s. 48.
3. Os, Edvard, 1961: Bøygen. Utgjeve av Noregs Mållag, Oslo.
4. Same stad, s. 78.
5. Almenningen, Olaf, o.fl., 1981: Målreising i 75 år, s. 213 og 214.

Dikt av Inge Krokann

Inge Krokann:

DIKT

Ved Ingeborg Donali og Ragna Bjørkum
Dølaringen Boklag, Lillehammer, 1996

Diktsamlingi til Inge Krokann (1893-1962) kom på Gyldendal i 1947, ei innhaldsrik bok på gode 180 sidor. I 1996 kom diktsamlingi i fotografisk avprend på Dølaringen Boklag på Lillehammer, med eit tillegg på kring 40 sidor einskilddikt som hev vore prenta i blad og i prosabøker. Alt i alt hev det no vorte ei diktsamling på 224 sidor. Ragna Myrstad Bjørkum, som diverre nyleg fall burt, og Ingeborg Donali hev på vellukka måte stelt med utgåva, det var dei two som i 1993 gav ut jubileumsoki "Augo ser så mangt" då det var hundrad år sidan Inge Krokann vart fødd. Dei hev samarbeidt med Solrun Krokann Berg, syster til Inge Krokann.

Krokann, fødd i Oppdal, høyrer til dei store i nynorsk bokheim. Bøkene *I Dovre-sno*, *Gjenom Fonna* og *På Linfeksing* stend på trygg nynorsk klassikarplass. Boki *Blodrøter* (1936) hev kome i fleire upplag; boki byggjer på den illgjetne Heltne-saki, ei av dei stygge rettsmordsakene som landet diverre kjenner fleire av. I Heltne-saki fekk den dømde eit slag uppreising av Stortinget lenge etter han var komen i gravi!

Diki til Krokann femner vidt i innhald og emne. Det er lett å koma i hug Aukrust-ordi "frå det lokale til det universale" - frå det nære kringværet til allheimen. Som "Songen hinna Magnill" på Oppdals-mål, og "Lyft våre augo" der diktaren kjem inn på Nordahl Grieg, Peter Rokseth og Karel Čapek. Det heiter i sluttlinone:

*Og lyft
våre augo til klåringsbrget,
til medvets oversyn
du Opphavsånd
som i skapings morgon
kløyvde kaos med med himmelsk lyn.*

Mange vil ha smak for diki på heimemål. I "Sen vår" møter me våren :

*Og så ein dag kom plogen
med grågjas over skogen
fløgja'nd.
Og sia blå-stri'm over Langvellda'ln,
og synnavi'ndn soggja'nd.*

Hjå Krokann møter me ofte naturlyrikk. Men ikkje sjeldan skriv han monumentale dikt til namngjevne personar. I "Seks akrostikon" hev han dikt til m.a. Tore Ørjasæter. Akrostikon er dikt med namn eller setning innlagd i fyresbokstavane i verslinone:

*Tyriot i Noregs skaldeskog,
Opp or aur og skriu-lende skoten,
Rein og malmen inn i dagen göten
Etter skiringsgang i beiske høgfjellssjog:*

*Øydde tiders sevjestraum og sol-eld
Rann i løynde åre-strenger inn
Jord-gøynd varme ifrå merg til yte
Alltid gjenomølja grunnen skrinne,
Skein i døkke natt med stendig skirsla glo,
Ævetonen jalma med sin bundne ljod
Tungt i malmne grjotet innetrengd.
Etter løysings lange stunding
Rivna natt for elden innestengd.*

Diktmålet til Krokann er ikkje einskapa. Diki på bygdemål hev ein eigen sjarm, og elles finn me både i-former og a-former, mest det siste. Fleirtalsformer av linne hokynsord hev vanleg *o* (stjernor/stjernone). Ikkje sjeldan finn me dativ, som nok framleis stend sterke i mange bygdemål enn i skriftnynorsk. Den ofselege målblandingsagitasjonen etter krigen verka kanskje inn på jamvel ein stor, sermerkt og sjølvtrygg forfattar som Krokann. Meiningane hans um nynorsken kom fram i ei serfråsegn 23.4.1936 som gjekk gjennom Norsk Måldyrkingsslag til Kyrkjedepartementet. Fråsegni er ikkje med i diktboki, men Krokann heldt på i-form til sideform, og vilde ha visor/visone til hovudform, jamstelt med visur/visune. Han vilde ha *j* etter *k* og *g* til eineform (byggja, tykkja); godtok kløyvd infinitiv, men gjekk imot e-infinitiv.

Dølaringen Boklag og dei two redaktørane hev gjort ei god gjerning med å senda ut att diki til Inge Krokann. Den store boki er rimeleg, kr 120,-.

Jostein Krokvik

Andre folks rett

Den som best skjønar sitt eige folks nasjonale liv og krav, han vil òg lettast skjøna andre folks rett til å leva sitt liv. Sann nasjonal forståing skapar samkjensle folk i mellom, skapar dessutan nyansar i kulturlivet, fargar over tilværet og rikdom for kvarandre.

Asbjørn Øvrerås i Haalogaland 1950

Det oksitanske målet

Av Sverre Wetteland

Fleire hev nok hørt gjete det oksitanske målet, men det er åfått med upplysningar og tilfang um dette målet i Noreg. Ved hjelp av gode vene i Frankrike hev eg fenge ein del tilfang um oksitansk, og gjennom ei årrekkje hev eg arbeidd med tilfanget.

For å finna dette målet, lyt ein draga til Sud-Frankrike, eit stykkje sud for elvi Loire. Ein kan draga ei line frå Bordeaux via Monlucon, vidare litt nord for St. Etienne og fram til grensa mot Sveits. Millom denne lina, Midhavet og grensone mot Italia og Spania er det ein finn umkvervet for oksitansk.

No er ikkje oksitansk einskapleg, men luta upp i fleire regionale mål. Størst utbreiding hev languedoc, og dette er i sin børst att luta upp i limousinsk (limousin), gaskonsk (gascon) o.a. I tillegg kjem provençalsk, som ofte vert bruka synonymt med oksitansk, men dette er gale.

Fyrst litt um etymologien. Umgripet oksitansk tyder målet i Oksitania, altso umkvervet som er skissert ovanfor. Det var romarane som i si tid gav umrådet dette namnet, det tyder *Landet i vest*. Når det gjeld umgripet languedoc (*langue d'oc*], so hev dette rot i det latinske ordlaget *hoc iste* (på norsk "dette her"),

dvs. målet der ein segjer "hoc iste", i motsetnad til lenger nord der ein segjer "hoc ille" ("det der"), og dette vart til lingua de hoc ille, vidare til langue d'ouï som so vart til fransk oui (ja). Lingua de hoc vart soleis til langue d'oc då *h* er stum i dei fleste latinsk-romanske måli. Det som i riksfransk heiter *oui*, heiter i oksitansk *oc*.

Gaskonsk er eit avbrigde av oksitansk. Umkvervet åt dette målet ligg heilt i Sudvest-Frankrike, og det var dessmeir riksmålet i den gamle provinsen Navarra, der blant andre den den franske kongen Henrik IV kom ifrå, han som gifte seg med Margreta av Valois den 5. august 1572, noko som valda det sokalla Blodbryllaupet i Paris.

Nok um det. Oksitansk hev rot i latin på same viset som riksfransk, men oksitansk stend nærrare katalansk i Spania enn riksfransk (sjå bladstykkje um katalansk i Vestmannen nr. 5, 1994).

Oksitansk hev ei like lang soge som dei hine romanske måli. Den eldste låmi skriv seg frå 1000-talet, og det i form av trubadurdiktning. Den eldste skalden me kjenner til er Wilhelm IX av Akvitania (Aquitaine), som livde frå 1071 til 1127. Elles finn me ei rik dikting frå millomalderen, serleg av kjærleiksdiktning.

Og her er det dei sokalla sonettane dukkar upp fyrste gongen (sonett: tyder eigenleg liten ljod). Her hev m.a. Olav H. Hauge ført denne sjangeren inn i norsk. Dessmeir, her er det umgripri *roman* og *romantikk* dukkar upp for fyrste gongen. Romantikk tyder rett og slett innhaldet i ein roman, og dette att tyder "forteljing på romansk folkemål", dvs. oksitansk i motsetnad til klassisk latin. Det vart i samtid sett på som vulgært. Av andre kjende skaldar må nemnast hertug Wilhelm av Poitiers, prins Jaufre Rudel, Bernhard av Ventadour og fleire andre. Som me ser, so var det helst kongelege og adelsfolk som dyrka skaldekunsten, og fleire av desse drog rundt so trubardurar.

Men diverre, då millomalderen var til endes, so gjekk det til atters med det oksitanske målet. Men det yvervintra på eit vis. Ved nasjonalromantikken vart det ny interesse for oksitansk, og den mest namngjetne av dei skaldane som atterreiste målet, var Frédéric Mistral (1830-1914). Han var fødd den 8. september, dagen for Maria Møy. Han skrev eit langt hyllingskvæde til elvi Rhône (som på oksitansk heiter Rose (fleire elve- og stadnamn i Oksitania ligg fyre både på riksfransk og på oksitansk)). Dertil skrev Mistral kjærleikskvædet *Mireille* i 1859, og *Calendal des îles d'or* (Jolevedski frå gulløyane), dette saman med mykje anna. Mistral fekk Nobelprisen i litteratur saman med den spanske dramatikaren José Echegaray (1832-1916).

I 1854 vart den litterære foreiningi Le Félibrige (Lou felibriga) skipa av Joseph Roumanille (1818-1891). Denne foreiningi var ein parallel til Bergensmålmennene. Mistral var ein av dei fremste her saman med venen og skalden Théodore Aubanel (1818-1886) frå Avignon. Dei skulde arbeida for å fremja oksitansk, serleg provençalsk mål, som skil seg ut frå languedoc.

Når det gjeld det siste so hadde Mistral, Roumanille, Aubanel og andre serleg godhug for provençalsk. So vart det strid um kor vidt provençalsk var eit eige mål eller eit avbrigde av oksitansk. I alle høve, rørsla sprakk, men vart atterreist og umskipa i 1876, slik at kvart avbrigde av oksitansk fekk sin eigen Félibrige. Eg kan nemna at hovudskilnaden millom provençalsk og languedoc gjeng på at i languedoc er der ein viss skilnad på skrift og tale, um lag som i færøysk, medan

Til s. 13

Best! Mest! Størst! om Ivar Aasen

- * Mål og Makt er tidsskriftet åt Studentmållaget i Oslo
- * Mål og Makt er det leiande målteoretiske tidsskriftet i målrørsla
- * Mål og Makt kjem med 4 nummer i året og kostar 90,- kr i 1996
- * Nr 1-2/96 har kome, med over 20 artiklar om Ivar Aasen og målreisinga. Artiklane er prenta innleiingar frå Ivar Aasen-konferens NMU i bergen i januar.

Artiklar av m.a.: John Hutchinson, Kjell Venås, Jostein Nærbovik, Karin Moe, Ola Breivega, Olav Randen

-
- Send meg M&M nr. 3/95 **Det nynorske bibelmålet**, 25,-
 - Send meg M&M nr. 4/95 **Hegemonisk nasjonalisme. Postmaterialisme. Ordbøker** 25,-
 - Send meg M&M nr. 1/2-96 **Ivar Aasen-konferansen 1996** 60,-
 - Eg tingar 1996-årgangen for 90 kr.

NAMN: _____

ADRESSE: _____

POSTNR: _____ STAD: _____

Send til: Mål og Makt, Nordahl Bruns gt. 22, 0165 Oslo

Tlf: 22 36 40 43 Faks: 22 36 40 68

Tid for opprør

Ap-regjeringane har ikkje noko parlamentarisk grunnlag for å styra. Fleirtalet i folket er mot EU. Gro har arbeidd for meir og meir internasjonalt overherredøme. Ei mengd viktige nasjonale oppgåver har vorte forsømde midt i ei tid då finansministeren står til halsen i pengebingen.

Noko av det mest graverande er *helsestellet*. Pasientane må liggja på gangane, og helsekjøane vert lenger og lenger. Ein sjukehusdokter sa nyleg at dei kunne operert dobbelt so mange om dei berre hadde fått pengar.

Og so skal det sparast på *skulane* - trass i dei mange fine orda i trontalen. I sneisevis av klassar må dei lida for dette, og t.d. fagkunnskapen må då verta ringare. Postkontor skal leggjast ned i mengdevise. Mange vil missa arbeidet. Er det å minka arbeidsløysa?

Ap har i lange tider forsømt jordbruk og skogbruk. Det har ført til at heile gredner har vorte avfolka. Me treng ei ny regjering med basis i sentrumspartia.

Ragnvald Hidle, Nærø

Frå s. 12

provençalsk vert skrive fonetisk - meir ljodrett. dessutan er det visse avbrigde i morfologi og fonologi.

I 1945 vart det skipa eit eige språkråd for oksitansk, L'Instifut d'Études occitanes. I dag vert det òg sende program i fjerrså på oksitansk mål, med eit hyrna for katalansk. Sameleis kjem det ut eit organ på oksitansk, makin til det du nett no held i handi og som er forvitneleg lesnad. Det undrar meg kor mange sams vandemål me hev som er vestmennar og dei som hev oksitansk til morsmål (og farsmål). Var det eit hugmål å få i stand eit vedskifte?

Korleis ser so dette målet ut? Her er prøve på languedoc, ei strofe av eit kvæde:

*Jamais d'amor no-m gauzirai
Si no-m gau d'est'amor de loing,
Que gensor ni melhor no n sai
Vas nulha part, si pres si loing
Tant es sos pretz verais e fis
Que lai, el reng dels Sarrazis,
Fos ieu, per lieis, chaitius clamatz!*

(Aldri vil eg kjenna nokon annan kjærleik enn denne som er langt vekke frå meg. Eg veit ikkje nokon edlare og venare nokon stad korkje nær eller fjerr. Eg skulde gjerne betalt prisn på denne visshevne og granne kjærleiken ved å vera fange hjå sarrasenkongen.)

Dette er kjærleikskveding i toppklass.

Historisk attersyn i allsidig jolehefte

Naust ved Sognefjorden – frå slutten av forre hundrearet. Men kvar?

Sognastemna hadde sitt 100 års jubileum i året 1996, og joleheftet "Jol i Sogn" som Sogn og Fjordane Ungdomslag gjev ut, var merkt av dette jubileet. Den fyrste Sognastemna var i Fjærland i 1896. Og jamvel um dette var ni år fyre unionsuppløysingi med Sverige, kom ungdomar frå Luster med norsk flagg utan unionsmerke til stemna. Heftet hev òg ein artikkel um Noregs Ungdomslag som heldt si 100-års høgtid i 1996.

Til liks med so mange tidlegare år er "Jol i Sogn" eit hefte med mykje historisk innhald. Redaktøren, journalist Kåre H. Haugen, fylgjer opp den tradisjonen han hev skapt gjennom so mange år. I dette heftet fortel historieforfattaren Ragnar Ulstein forvitneleg um heimestyrkane i

Sogn, um vågal innsats frå mange, både heime og ute. So fær me lesa um den mektige adelsætti Losna-ætti. Um den fortel Kåre Magne Losnegård. Og i stil med artikkelen um Heimestyrkane er òg det som Johan Hagen skriv um Henrik Angell, den store offiseren, forfattaren, målmannen og idrottsmannen, kaptein som hev ein trygg plass i Noregssoga. Og historikaren Anders J. Ohnstad gjev oss fine glimt frå anleggstidi på Bergensbana, i artikkelen "Frå støl til stasjon". Dertil er her høveleg med jolestoff, men det historiske er det som sermerkjer "Jol i Sogn".

Ludv. Jerdal

DAG OG TID

Pilestredet 8
0180 OSLO

Telefon
22 33 00 97

Telefaks
22 41 42 10

**Verdas einaste
riksavis på
nynorsk!**

Partipolitisk
ubunden vekeavis
med brei kultur-
dekking og
fingeren i jorda.

Or Tuftekallen 16.1.1997:
Egil Lehmanns dikt

Av Gunnar Gilberg

Gode Vestmannalyd!

Egil Lehmann og Tuftekallen er um lag like gamle. Ja, eg snakkar sjølvsgt um lagsbladet. Det vart skrive og upplese fyrste gongen av Olav Hammer, hausten 1908. Då var Lehmann på lag halvtanna år. Tenkje seg te!

Sidan er det mange som hev vore Tuftekall og skrive lagsbladet, millom dei Lehmann sjølv. No er det ikkje nett so at Lehmann treng noko lagsblad for å vera tuftekall. Nei, han er i seg sjølv ein av dei fremste tuftekallane me hev her i landet. Retteleg ein framifrå ein. Både i skrift og tale kann han segja ifrå um kva som er rett og gale. Og han hev naturleg autoritet. Folk lyder til han. Ikkje berre av di måten han legg fram synsmåtane på, er klok og fin, men av di kunnskapen hans er so stor.

Granskingi hans hjelper honom til å sjá meir enn anna folk. Dei kláraste vitnemåli um at han er ein sjáar, er hans eigne dikt. I kveld vil Tuftekallen hylla Lehmann med å taka fram nokre döme på den rike lyrikken hans. Dette er stoff som um ei tid vil koma fram i ljøset. Av si eigi tyngd. Det er ein skatt som ligg og ventar på rette bilet, berre. Ein rikdom so stor, for den som vil finna glede - og for den som vil laga ei

hovuduppgåva på framifrå diktning i ein ov-ven norsk målbunad, - ei doktoravhandling um so er.

Men det hev ikkje vore lett for Lehmann å sjá og vita. Det er av di han hev so stor kjærleik. *Det er kjærleiken som driv han.* Kjærleiken til Noreg og til folket som bur her, og til vår umissande arv: ordi og målet. I diktet *Ad vita* segjer han rett ut:

*Ad vita hvórleids dad skal vera
dad er ei úlidandi pína:
liva dad gínande gapid upp
millum røyndæ og synirna mína.*

Men Lehmann har alltid hatt det i seg å arbeida trottugt, same kor myrkt det ser ut. Høyr berre *Um eg inki sér:*

*Eg sér 'ki útveg og hvart dad ber
men dikta gerir eg hvort sum er.*

*Eg sér 'ki fyri meg annad svart
men stríða gerir eg lika hart.*

Blar me litt i diktbökene hans, finn me snart den giade, undrande og takksame diktaren. Han skriv soleis i *Ung far:*

*Tve smá hend
só vinka farvel
fira augu
só strála mótt meg
tvó smá munna
só rópa "papa" -
á hvad Herrin é góð í mótt meg
hvad han geri meg svel.*

Og i diktet *Du hevir lov* segjer han:

Dú hevir lov ad elská,

*lov til ad segja ja.
Lov til ad víona og drøyma,
lov til ad vera glad.*

Lehmann òg hev arbeidd med song og tonar. I tråd med dette gjev han sume stader tilråding um tone til diki sine, til dómes *Helsing frá villmarkæ.* Her skriv han i klamreteikn: *Tone: Charles Trenet: La Mer.*

*Frá fjell
heidar og myr
og strá
voggad i vind
bera mid helsing fram -
frá fugl
sum trykkir i kórr
under brotæ*

*frá hjort
fótlétt og var
pá vakt
ovan i rind
koma med bod mid her -
frá fisk
sum vakir i tjórn
imót náttæ*

*frá sól
sigandi nid í hav
langt ímot vest -
frá sval, sjögandi síus
av osp, oldur og línd*

*frá gron
gomol og grá,
frá lav, vídir og lyng
ynskja mid gott i dag
til deg, vár kenning og vin
frá dinn ungdom.*

Det vilde ikkje vera Lehmann likt, um han ikkje diktat på framande språk òg. I det poetiske *Velfar* fær me ei liti aning:

*eldur kannské vera fransk
kunna segja dad pá fransk
for dá hev dad só fin ein klang:
"tu es blonde, tu es claire -
si mignonne et si chére
comme un cérisier fleurissant"*

So vil eg lesa two vers av *Allt skal døyja:*

*Kærleikinn, han er lívid
hann er gledó framfyri sorgæ
eignæ framfyri tapid
fagnadinn framfyri grátinn
han er dad hann er
innfyrt datta
ad inki vera.*

*Allt skal døyja
kjærastinn minn og skal døyja.
Eg vil elská dad nó
eg vil segja til kjærastinn minn
at hó er meg kær
nó
innan dad er
for seit.*

Ukontrollert utblåsing

Stephen Walton tek i Aasen-biografien upp Aasens språknormering der han valde å skilja millom linne og sterke hokjønnsord. Han skriv på s. 400: "At Aasen her underslår omfanget av taalemålsformer som ikkje skil mellom sterke og linn hokjønnsbøyting fonetisk, kan ein raskt stadfesta ved å slå opp i kva dialektatlas som helst (t.d. Vigeland: 184-186). Poenget her er likevel at dei målføra som ikkje skil fonetisk mellom sterke og linn hokjønnsbøyting, gjer det tonemisk, og denne skilnaden ville Aasen gi att i skriftmålet. At dette skilet ikkje vart opplevt som funksjonelt viktig av dei fleste brukarane av Aasens framtidige normalskriftmål, er ei anna sak. Vi veit òg at svært få i dag nyttar dei klammeformene i nynorsknormalen som framleis let denne skilnaden koma fram."

Her skil Walton tydeleg millom dei

fyrste brukarane av Aasens-normalen og dei som i dag nyttar klammeformene dvs. i-formene. Å skriva at at dei fleste brukarane av Aasens framtidige normalskriftmål ikkje upplevd skiljet millom sterkt og linn hokjønn som funksjonelt viktig, er ei uvitskapleg, usann og uhistorisk yttring. Det er ei lygn. I-formene vart uppfattat som so viktige at dei kann segjast å vera hovudformer og mest einerådande former i store delar av tidi fram til dei vart nedstøtte til sideformer i 1938.

Nils Bjarne Marøy

Aktivt folkeakademi

40 % av tilhøyrarane i Hordaland!

Hordaland er vedvarande kulturfylke nr. 1 i landet. Aktiviteten i folkeakademiet og upplæringsrådet stod for 35 % av samla aktivitet i landet i året 1995, og dette fylket hadde 40 % av alle tilhøyrarane på sovorne program. Tilbod og arbeidsform er lagd med tanke på at me gjev kulturen ein eigenverdi og appellerar til arbeid og skapande aktivitet, sa formannen i Hordaland Folkeakademi, Berit W. Eldøy, då ho opna årsmøtet som denne gongen vart halde på Grand Hotel Terminus i Bergen, og som hadde samla godt og vel 50 utsendingar frå dei ymse lokale folkeakademiet i fylket.

Kultur er ikkje lett å mæla, me må alltid sjå framver, samstundes som me orienterar oss i samtid, la formannen til. I år hev me minneår for Ivar Aasen og Amalie Skram, komande år vert året for kulturarv. Lat oss samarbeida um oppgåvone.

Det vart bore fram helsing frå Hordaland fylke ved konsulent Espen Selvik, og frå Folkeakademienes Landsforbund ved varaformannen Henny Leegaard Tvedt, og årsmelddingi for 1995 fortalte um eit manggreina arbeid. Programtypane i folkeakademi er fyredrag og kåseri og song og musikk. Det var stor turnéverksamhet, og i 110 program med 5660 tilhøyrarar vart det nytta aktørar som er godkjende av fylkeslaget. 44 studieringar hadde eit samla deltakartal på 601, og på konferansar og kurs hev det vore dryftingar av vårt møte med andre kulturar, eit seminar på Moster dryfte menneskeverdet. Fylkeslaget hev havt representantar til ei lang rad møte og konferansar både innan Hordaland og i landet elles, også med Universitetet i Bergen, Hordaland Teater L/L, og med Hordaland fylke um den nye kulturplanen.

Val: Berit W. Eldøy, Stord, vart attvald til formann samrøystes. Og til styret vart det attval av dei som stod på val. Dei andre i styret er: Eli Handal Gustafson, Ulset, Einar Lotsberg, Fjell, Brynhild Horvei, Bergen, Jonny Haugland, Søre Nesi, Edel Gleditsch Kaland, Fusa, og Severin Overaa, Ulset. *Varamenn:* Bjørg Kvistastein, Tørvikbygd, Bertha Staff, Fjøsanger, Marie Morken, Flatøy. *Ettersynsmenn:* Bjørg Rasmussen, Straume, Rune Asle Straume, Ågotnes.

Olav Johs. Skeie, Norheimsund, er konsulent og fekk takk for god innsats. Hordaland er det einaste fylket i landet som hev konsulent i fast stilling.

Ludv. Jerald

Verdfulle bøker

Jostein Krokvik: Ivar Aasen - diktar og granskar, sosial frigjerar og nasjonal målreisar.

Sersynte bilete tilskipa av Jo Gjerstad. 272 sidor.

Ny 1996. I prydband kr 250,-.

Sigurd Sandvik: Suldalsmålet II. Ny i samling ord og ordlag frå Suldal. **Ny 1996.** Hefta kr 100,-.

Suldalsmålet I og II samla for kr 200,-.

Arne Garborg: Ivar Aasen. Fikst miniformat og smakfullt band. Fyreord av Trygve Lande. I band kr 95,-.

Jostein Krokvik: Norskrøtt skriftmåls store fall. Utgreiding um det nynorske atterslaget i etterkrigstidi. Hefta kr 130,-.

Jostein Krokvik: Ny Hungrvekja og Jan Prahl. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: Mål og vanmæle. Soga um det offentlege målet. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: Kjettarord um norsk-målalkymi. Hefta kr 24,-.

Sigurd Sandvik: Skriv betre norsk. Rettleiding i målbruk.

Hefta kr 115,-.

Ivar Aasen: Norsk Maalbunad. Norske ord etter umgrip og tyding. I band kr 80,-; hefta kr 60,-.

Ivar Aasen:: Målsamlingar frå Bergens Stift ved Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. Aasen-manuskript um målet i Sogn, Nordhordland, Voss, Hardanger og Sunnhordland. Med upplysande tillegg og ei ordbok. Kr. 230,-.

Ivar Aasen: Målsamlingar frå Sunnmøre. Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. I band kr 250,-; hefta kr 200,-.

Ivar Aasen: Sunnmørsgrammatikkane. Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. I band kr 200,-; hefta kr 180,-.

Severin Eskeland: Framandordbok. Einaste nynorske framandordboki. Frå 1919. Fotografisk nyprint. 75 sidor. I band kr 115,-.

Gustav Indrebø: Norsk Målsoga. Det grunnleggjande målsogeverket. I band kr 350,-.

Inger Indrebø Eidissen: Gustav Indrebø. Ei livsskildring.

Den store målreisaren og vitskapsmannen skildra frå nært hald. I band kr 230,-.

Nikolaus Gjelsvik: Von og veg. Gjelsviks høgskatta ervebrev um norsk målføring. I band kr 60,-.

Jarle Bondevik og Andreas Bjørkum: Djup fjord og høg himmel.

Festskrift til Anders Ohnstad. Hefta kr 200,-.

Severin Eskeland: Ei minnebok. I band kr 50,-.

Gustav Indrebø: Kva er målreising. Utvalde artiklar. Hefte kr 50,-.

Gustav Indrebø: På norsk grunn. Hefta kr 125,-.

Egil Lehmann: Ordbok for Det nye testaamentet. I band kr 200,- **Egil Lehmann: Reise det som velt er.** Hefta kr 115,-.

Egil Lehmann: Færøysk-norsk ordbok. I band kr. 150,-.

Hannaas, Clausen, Jerald: **Vestmannalaget 110 år.** I band kr 200,-.

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684 - 5001 Bergen

Telefon 55 31 66 29 Faks: 55 32 03 56

Postgiro 0809 3918844

Norsk inn i skulen

Årbok for Telemark 1996

Norsken - landsmålet - var tett etter hundradårsskiftet innført i heile skuleverket i Vest-Telemark, frårekna Mo, Nissedal og eit par krinsar i Vinje og i Kviteseid. Um denne innmarsjen fortel Anfinn Bernaas i Årbok for Telemark 1996. Skulelovi frå 1889 fekk i 1892 formelle reglar for fastsetjing av skriftleg upplæringsmål i folkeskulen, avgjerdi vart demokratisera og lagd til skulestyri, men alt tidlegare hadde målet vunne eit visst fotfeste i skulen sume stader, som i Bygland.

Halldor Sandvin og Magnar Malme fortel um Hans Nielsen Hauge og Telemark, medan Tore Skaug let oss få hoyra um den kjende spelemannen Ketil Flatin (1879-1960) som sende pengar frå spelferder heim til folket sitt i Seljord so dei skulde greida seg i vårnipa - som kunde vera utruleg hard. Ikkje mindre forvitneleg er eit stykke av Nils Magne Lundefaret um postgang og poststell i Telemark i eldre tid. Skiens postkontor vart opna i 1650. Postførungi fram til Skien var ei statssak i dei dagane, men skulde posten vidare vestetter i amtet, var det ei privat sak, der

dei brukte skyss-stell eller private brevberarar. Storparten av posten var embetssendingar.

Trygve Fosstveit skriv um kaptein Hans Ibsen i Nes, kanskje med skyldskapsband til Henrik Ibsen, og Turid Taksdal hev ei grrunnfarande og utførleg utgreiding um fjellbygdi Mösstrond.

Eit anna emne tek Johan A. Schulze fyre seg; han gjev oss "Prøvur på stadnamn frå Skienstraktene". Desse namni er, som Schulze segjer det, i mange høve forvitnelege mählistoriske dokument. Schulze er varsam med å gjeva oss namnetydigar, men når eit stadnamn nokre stader heiter Dåpan og nokre stader Dape, ligg det vel nær å knyta meinagi til siste segjemåten (Dape = søyle, depel). Aslaug Høydal hev eit stykke "Uppkomeringar", ei novelle lyt det vel kallast, tidfest til jonsok 1912, um ei viktig ferd til Anåksosi.

Rune Christensen skriv um Telemark Mållag, og skriftstyraren Dag Aanderaa hev laga bibliografi yver Telemarks-litteratur 1996.

Jostein Krokvik

Rhododendrondyrkning

Vyrde bladstyrar!

I Vestmannen nr 9 1996 ser eg at fyredraget som eg heldt i Vestmannalaget um rhododendron, er vel umtalt og attgjeve. Men det kjem fram ei mistyding som eg tykker lyt rettast på. Difor vil eg gjerne be um høve til ei kort utgreiding her:

Det hev ikkje vore nokor rhododendrondyrkning her i landet fyrr i midten av fyrr hundradåret. Me veit at fyrste rhododendronplanta som kom til Noreg vart planta i året 1839. Men denne hendingi vart ikkje byrjingi til almenn rhododendrondyrkning. Planta vart sporlaust burte - utan "etterkomrarar", det vil segja ho vart ikkje uppøksla. Det gjekk nokre år etter dette fyrr bergenske kaupmenn og skipsreidarar vart merksame på den "nye" ovfine hageplanta hjå sine vene i Skottland. Men so, i 1850-åri, førde dei heim rhododendron til sine eigne hagar. Som me veit trivst dette planteslaget yverlag godt i vestlandsvêret, og i 1880-90 åri vart rohododendron reine moteplanta. Det er sjølv sagt den vanlege lilla *rhododendron catawbiense* det er tale um her. Seinare kom raud- og kvit-blømande slag i handelen. I 1930-åri auka tilbodet av artar og kultivarar munaleg. Og i våre dagar er denne planta so umtykt at det er mest so at parkar og hagar fløymer yver av bløming og venleik.

Gunnar Gilberg

Godt sagt um demokrati:

Demokratiske rettar må nemleg òg gjelda demokratiet sine "fiendar", elles har omgrep som demokrati og toleranse inga meinig. Det er nett gjennom dét at ein kan vera djupt ueinig, men likevel vil kjempa for den andre sin rett til å vera ueinig med ein (jfr. Voltaire) at demokratiet viser sin styrke.

Olav H. Arrestad i *Dag og Tid*

Sluttordet

Den andre parten skal òg høyrist.

Gamal rettsregel frå romarretten